

LUTHERSK KIRKETIDENDE

LEDER: STILLHETEN

ARTIKLER OG INNLEGG

LUTHER OG MUSIKK I GUDSTJENESTEN
GUDS NÅDE SETTER FRI
DEN DIAKONALE KIRKE
KM 06/17 VIGSEL OG
FORBØNNSLITURGI 2017
VEILEDER TIL NY VIGSELSLITURGI

ORD AV LUTHER

SØNDAGSTEKSTEN
PALMESØNDAG
SKJÆRTORS DAG
LANGFREDAG

STILLHETEN

Det er mye en leder i disse dager kan handle om. For eksempel kunne den handlet om framtiden etter årets Kirkemøte. Der ble det lenge bebudede vedtaket om felles vigselsturgi for likekjønnede endelig vedtatt. Noen feirer, og noen sørger og lurer på om de skal melde seg ut av Den norske kirke, og alle skal vi leve sammen med både noen som mener det samme som oss, og noen som mener noe annet, sannsynligvis i samme menighet.

Eller den kunne handlet om gudstjenestereformen, som også var oppe på Kirkemøtet. Vedtaket om færre musikalske valgmulighetene i gudstjenesten, blir sikkert møtt med glede av noen, og med skuffelse av andre. Men en leder om gudstjenestereformen, skrevet av meg, vil nok ikke gjøre noen glade. Bortsett fra helt ordentlig nød og problemer (som man jo også har i en prestehverdag) så er det ingenting som stjeler tid og krefter, synes jeg, som arbeidet med denne gudstjenestereformen – og det uten at det gir i nærheten av nok tilbake. For meg oppleves det som en dårlig idé, rett og slett, å sette hele folket i arbeid med å detaljplassere Amen, for å ende opp med et helt uoversiktlig system av nesten like gudstjenester, ved hjelp av (?) en masse kontrollposter man plutselig skal forholde seg til. Og ... nei, nok nedrykk ... nok om gudstjenestereformen fra meg.

Tid kunne jo også vært et tema – med en litt sann filosofisk inngang: Tiden som mulighet og grense, tiden som går, eller kommer den kanskje? Tid som noe grunnleggende demokratisk ...

Og så TID, som vårt eminente planleggingsverktøy faktisk heter – hvor tanken er at grenser

gir muligheter (hvis jeg har forstått det riktig). Fungerer det sånn? TID tar tid i alle fall, og som alle nye friske tak når det gjelder organisering og nye påhitt for å målstyre mennesker bedre, er nok erfaringene også her delte.

Målstyring av kirkelig virksomhet (Når ble vi en virksomhet?) og byråkratisering av kirken er også noe man kunne sagt noen betimelige ord om. Hva er det egentlig som skjer med kirken når omsorg, tro og håp skal fanges i planer og statistikk? Lar det seg i hele tatt gjøres? Eller er det bare slapphet og slendrian (bak et åndelig ferniss) som gjør at vi ikke vil måles og veies, eller rettere sagt: Ikke liker så godt å måles og veies? Jeg kunne fått til noen ord til om dette også – men, nei.

Trangen til å nevne Luther og reformasjonen er jo konstant til stede i alt man gjør i 2017, så her er de altså også nevnt: Luther og reformasjonen.

Så er jo muligheten helt klart til stede at jeg kan gripe tak i noe i Den norske kirkes nye organisering. For hva er en *folkekirke* egentlig, som vi nå tar mål av oss å være? Hva er den best mulige utgaven, drømmeutgaven? Og hva er eventuelt marerittet, og hvor er vi egentlig på vei? Det kunne sikkert bli en lang leder.

Men så skal jeg ikke gjøre noe av dette, men bare rett og slett slå et slag for en av kirkens skatter i dag – en veldig gammel skatt, og på samme tid noe som er både sterkt etterlengtet og moderne og aktuelt. Jeg snakker om stillheten.

Stillhet kan være behagelig, men den kan også være ekstremt ubehagelig – pinlig – vanskelig. Likevel kan den smertefulle stillheten være å foretrekke for de mange, tomme og meningsløse or-

– en veldig gammel skatt,
og på samme tid noe som
er både sterkt etterlengtet
og moderne og aktuelt.

dene når det verste har skjedd. Jeg tror at vi som kirke er på vårt aller beste når vi tør bare å være til stede hos noen som har det vondt, i stillhet. Det kan være veldig rett.

Så har jeg lagt merke til at mange ungdomsgudstjenester eller ungdomssamlinger har fått navn som på forskjellig vis peker mot ro, stillhet og noe annet enn den aktive hverdagen ungdommene ellers er en del av. Det er chill-out, pusteroom, hvilepuls og stress-less. Det er håp om lave skuldre og null forventningspress. Det er en lengsel etter noe annet, også hos dem som *alltid* er koblet på et eller annet sosialt medium, som stort sett ligger to hakk foran der jeg famler meg fram. Stillhet, der jeg både kan møte meg selv, og Gud – er det det de vil ha? Er det det de trenger? Og er det det de får?

Så har vi mindfulness-folket, de som ikke vil gå glipp av det viktigste fordi man ikke tør å gå glipp av noe – de som ikke er ute etter nye ord, men nye erfaringer – de som ikke vil utover, men innover. Kanskje er det ikke så mange som finner

veien til kirkene våre, men denne lengselen lar seg lett avlese rundt oss.

Less is more – noen ganger er faktisk det helt sant. Så gjelder det å finne og tørre å gi den skapende stillheten rom – finne noe som ligger mellom 30 dagers retreat og de 28 sekundene man kanskje tør å la det være helt stille under forbønnens siste ledd i gudstjenesten.

For tenk om det viktigste i alt vårt kav og mas er det vi *ikke* gjør? – det vi *ikke* sier? – det vi ikke sorterer og ordner og arrangerer og holder i?

Folk trenger stillhet – av så mange grunner. Kirken kan tilby et annerledes rom, stillhetens rom, en fokusert still-

het, der det er både plass til alt bråket inne i meg som bare blir tydelig der, og ro og rom nok for Ham som gjør seg kjent for oss – i stillheten.

La oss være stille for Gud!

Kirken kan tilby et annerledes rom, stillhetens rom ...

.....
ANNE GRETE LISTRØM
AL675@KIRKEN.NO

LUTHER OG MUSIKK I GUDSTJENESTEN

FOREDRAG VED FAGDAG FOR KIRKEMUSIKERE, HOVLANDFESTIVALEN 2016

AV BISKOP ATLE SOMMERFELDT
AS747@KIRKEN.NO

Når vi i 2017 skal feire Luthers oppgjør i 1517 med avlatshandelen, har Den norske kirke valgt å gjøre dette til et reformasjonsjubileum. Det gjør at jubileets perspektiv er langt bredere enn Martin Luthers person og også omfatter hele reformasjonsbevegelsen slik den utfoldet seg i det som senere er kalt den reformatoriske tradisjonen, men også den reformasjonen som utspant seg i den romersk-katolske kirken, og som vi kaller motreformasjon, men som for dem sees på som en nødvendig reformasjon av middelalderens feilutvikling i kirken. Det var derfor et kraftfullt signal på nettopp dette da det i 2016 ble feiret felles bønnegudstjeneste i Lund i Sverige med paven/biskopen i Rom og ledelsen i fellesskapet av lutherske kirker i Det lutherske Verdensforbund.

For oss i Den norske kirke er det likevel naturlig å la Luther og den bevegelsen han startet, mer spesielt være omdreiningspunktet for refleksjoner. Hensikten med en slik refleksjon er ikke først og fremst historisk, men å identifisere grunnleggende elementer som kan bistå oss i vårt nødvendige og kontinuerlige reformasjonsarbeid i vår kirke i vår tid og i vår kontekst.¹

MUSIKK UTTRYKKER MENNESKETS LIVSFØLELSE

Martin Luther fikk fra barnsben av en levende undervisning og opplevelse av musikk. Musikk var en integrert del av barneskolens pensum.² Han var en aktiv deltager i huskonsertene i patrisierfamilien Schalbe, der man sang både åndelige og verdslige viser og fremførte motetter. Det sies at Luther selv hadde en utmerket sang-

stemme, og han spilte lutt og tverrfløyte. Han startet sine studier ved universitet i Erfurt og tok den grunnleggende magistergraden fem år senere. Musikkteori og musikkpraksis var en viktig del av denne grunnutdanningen og dannet fundamentet for studier i jus, teologi eller medisin. Luther fikk derfor en grundig innføring i datidens universitetslære om musikk. Denne var preget av skolastikkens syntese av kristen tenking og gresk filosofi slik ikke minst Thomas av Aquinas utformet den. På skuldrene av Platon og Aristoteles må vi regne med at Luther fikk innføring i de ulike klassiske måtene å forstå musikk på. På kortform kan dette uttrykkes med at musikk ble betraktet som avtrykket av det tonende kosmos (Platon) eller avbildning og etterligning (Aristoteles' begrep Mimesis) av en bakenforliggende virkelighet. I kirkens teologi ble dette utformet til å forstå musikken som Guds bilde i verden som gjenskapte den himmelske virkelighet. Musikken er en del av en helhetlig kosmologi.

Da Luther etter sine teologistudier, klosteropphold og reformatoriske oppdagelse etter hvert begynner å arbeide med en musikkforståelse i det nye teologiske paradigmet, forankrer han musikken på en måte som peker frem mot nytidens musikkforståelse. Han omtolker Platons tanke om musikk som avbildet av den kosmiske tone til å se musikk som en del av skaperverket. Hele skaperverket har musikk, sier Luther, og fremst er mennesket som skaper samvirke mellom tone og ord. Slik blir musikk et medium som Skapere har gitt mennesket for å uttrykke menneskets bevissthet. I følge Peter Bubmann betyr dette at

musikken primært forstås som et antropologisk uttrykk og ikke lenger finner sin begrunnelse i kosmologien.³ Ved å frigjøre musikken fra kosmologien og ambisjonen om å gjenspeile den himmelske herlighet, frigjør Luther musikken til en langt bredere og mer kreativ form og funksjon. "Musikken (har) like fra verdens begynnelse av vært iboende eller innebygget i alle skapninger, både i hver enkelt hver for seg og i alle til sammen. Det finnes nemlig ikke noe som er uten tone."⁴ Men det er menneskets stemme som først og fremst viser Skaperens overdådige og ufattelige storhet.

Selv om Luther var vel skolert i musikk før han begynte sine teologiske studier og reformatoriske bevegelse, er hans innsteg til forståelsen av musikk i gudstjenesten helt intimt knyttet til forståelsen hans av evangeliet og av gudstjenesten som evangeliets sted.

Når en antropologisk-teologisk forståelse av musikken skal forankres i Luthers forståelse av gudstjenesten, betyr det på den ene siden at musikken må forsterke gudstjenesten som evangeliets sted, og på den andre siden uttrykke ulike sider av menneskets eksistens og bruk.

GUDSTJENESTEN

Luthers reformatoriske oppdagelse var at Guds nåde ble gjort tilgjengelig for menneskene i Jesus Kristus og det han gjorde for oss. Guds nåde er Guds gave til oss og ikke resultat av våre etiske og/eller religiøse prestasjoner. Mennesket kan derfor hvile i tillit til at Guds nådehandlinger i Jesus Kristus er tilstrekkelig for evig liv og salighet.

Guds gave til mennesket er synlig til stede hos oss i Ordet om Guds tilgivelse og nåde og i sakramentene, og da særlig i nattverdens brød og vin. Mens kjernen i middelalderkirkens nattverdteologi var at mennesket bringer Jesus Kristus som et ublodig offer frem for Gud med håp om at Gud vil motta dette, er nattverden for Luther Guds offer for oss i Jesus Kristus, som vi kan motta i tillit til at Guds nåde gjelder også oss. Gudstjenestens drama er at vi kommer til Gud med alt vårt, sorg, synd, glede, fortvilelse, og at Gud møter oss i Ordet og sakramentet med nåde

og tilgivelse til evig salighet. Ved å være stedet for dette møtet med Den treenige Gud feires gudstjenesten for Guds ansikt, og rommet den feires i får karakter av å være et hellig rom. Men for Luther var det vakreste ved kirkerommet en bedende og lovsyngende menighet. Gudstjenesten og gudstjenesterommet feires i etterkant av inkarnasjonens virkelighet da Gud ble menneske og ikke lenger la begrensinger på Guds tilgjengelighet. Det gjør kirkerommet til et annerledes rom, men samtidig et rom der hele menneskelivet hører hjemme.

Luther gir stor frihet i hvordan gudstjenesten skal utfoldes. Gudstjenesten søker ikke å gjenskape en himmelsk herlighet og orden som ikke må forstyrres og endres, men skal uttrykke menneskets livssituasjon og lede det inn til å motta mysteriet i Guds nåde for oss i Jesus Kristus, formidlet i Ord og sakrament. Derfor må gudstjenestene være ulike og mangfoldige. Følgelig nøler han med å gi retningslinjer for gudstjenesten. Når han gjør det, er han konservativ i forhold til mye av samtidens gudstjenesteeksperimentering. Den sanerte svært mye av tradisjonen når det gjaldt både musikk og ikke minst bilder. Luther var ingen billedstørmer, men hadde tvert om nære forbindelser til flere av samtidens store billedkunstnere. Her var hans reformerte samtidige, Zwingli og Calvin, helt annerledes. Luthers hovedanliggende var å understreke friheten innenfor den reformatoriske grunnforståelsen, tydelig i hans introduksjon til Deutsche Messe:

"Framfor alt vil jeg ... også, for Guds skyld, be alle dem som kommer borti eller vil gjøre bruk av denne gudstjenesteordningen vår, om ikke å gjøre den til noen nødvendig lov, og heller ikke binde eller fange noens samvittighet med den; men selv bruke den som de synes ut fra den kristne frihet – alt etter hvordan, hvor, når og hvor lenge forholdene legger til rette for det."⁵

Men så har det vist seg at

"hver og en lager sin egen messe, noen med gode og hederlige forsetter, andre derimot for å stikke seg frem og vise at også de kan sine ting og er i stand til å finne på noe nytt. Med den kristne frihet går det dermed slik at de fleste bruke den til egen lyst og fornøyelse, og

bare noen få til Guds ære og til nestens beste ... man må legge vekt på at friheten både står og skal stå i kjærlighetens og nestens tjeneste”.

Slik hadde det ikke vært:

”... det ender med at folk blir forarget eller kommer på avveie på grunn av alle de forskjellige ordningene, er det uten tvil vår plikt å stramme inn på friheten”.

Derfor konkluderer han at

”siden den denne ytre ordening ikke er en samvittighetssak for oss overfor Gud, og siden den samtidig kan være til nytte for vår neste, skal vi ut fra kjærligheten – slik Paulus lærer oss (Rom 15,5; 1 Kor 1,10) – strebe etter å være av ett sinn og så langt som mulig ha felles skikker og ordninger; liksom alle kristne har én dåp og ett altersakrament, og ingen har fått noe spesielt for seg fra Gud”.

Gudstjenesten kan utformes i frihet og skal være mangfoldig avhengig av kontekst og tid, men skal samtidig av hensyn til nesten også uttrykke kirkens enhet for å gi mennesker trygghet. En enhetlig grunnstruktur er nødvendig, ikke for Guds skyld, men for menneskets skyld.⁶

GRUNNLEGGENDE PRINSIPPER FOR LUTHERS FORSTÅELSE AV GUDSTJENESTEN OG MUSIKKEN

Gjennom hele Luthers refleksjon om musikk og gudstjenesteliv er det fire hovedanliggender han følger ganske så konsekvent, og som er orienteringspunktene for alt:

Det skal være *sammenheng med ord og tone*. Musikken skal forsterke ordenes livsfølelse og be-kjennelse, samtidig som musikken kan utløse ord. Luther fastholder musikkens egenverdi, men sier samtidig at menneskets særlige gave er at det er i stand til å la musikk og ord forsterke hverandre slik at begge former blir fordypet. Han hadde klare meninger om hvordan denne sammenhengen burde komme til konkret uttrykk i skalaer og tonesprang.⁷ Selv om noen av disse refleksjonene kan virke arkaiske på oss, er hans intensjon helt vesentlig å videreføre.

Musikken skal bidra til å *forsterke legfolkets deltagelse og opplevelse av fellesskap* i gudstjenesten og slik sikre deres involvering og styrke samfølel-

sen mellom deltagerne. Den som synger i fellesskap, ber kraftigere, sier Luther. Mennesket taler bedre med Gud i fellesskap. Musikken gjør slik tale i fellesskap mulig.⁸ Han var sterkt kritisk til tanken om at presten feiret gudstjeneste på vegne av folket. Han så dette som en forlengelse av gjerningsrettferdigheten og offermotivet i gudstjenesten. Tvert om tenker Luther at presten betjener folket med Guds nåde i Ord og sakrament slik at folk med frimodighet kan uttrykke sin livsfølelse og delta sammen med andre i gudstjenesten og slik gjøre dens drama til sitt eget. Det gjør de best når ord og musikk samvirker og legger grunnlaget for deltagelse.

Forkynnelse, tekstlesing, bønner og salmer skal synges på *folkespråket* så langt det er ønskelig. Derfor oversetter han Bibelen til tysk, skriver sine salmer på tysk og preker på tysk. Denne oversettelse fra Skriftens språk inkluderer også tolkning til samtiden slik at ordet blir virkekraftig og ikke skrifttegn som er hugget i stein og bare skal resiteres.

Der Luthers radikale, inkarnatoriske forståelse av evangeliet og gudstjenesten slår sterkest igjen- og adskiller seg mest fra andre reformasjonsbevegelser, er hans åpenhet for å bruke *folkelig musikk* som levde ute på kroene og i landsbyene, i gudstjenesten og i kirken.

Her tenkte Zwingli og Calvin helt annerledes. Zwingli avviste all musikk i gudstjenesten, mens Calvin, Genève's reformator, fant en åpning ved å anvende de bibelske salmene. Men ifølge Calvin ”skal (det) være en stor forskjell mellom musikk som man skaper for at menneskene skal glede seg ved bordene og i hjemmene, og salmene som man synger i kirken for Guds og englenes ansikt”.⁹ Calvin avviste også kategorisk nye sangtekster; det eneste som var verdig, var de bibelske salmene. En tilsvarende tenkning finnes også på katolsk hold. Det ytret seg bl.a. i skepsis mot å bruke Mozarts musikk fordi denne var ansett å være for nært knyttet til hans verdslige og umoralske operaer. Hans Küng har et herlig oppgjør med denne tenkingen representert ved den katolske reformatoren av kirkemusikken Franz Xavier Witt (siste halvdel av 1800-tallet): ”There is no one style in church music. A division between

sacred and secular music is unhistorical”, sier Küng.¹⁰

I tradisjonell luthersk diskusjon med den reformerte tradisjonen vil forskjellen begrunnes i Luthers skapelsesteologiske og inkarnatoriske grunnsyn. Hans inkludering av ”verdslig” musikk til åndelig bruk forutsatte tekster med teologisk sunt innhold. Men musikken er også i seg selv en Guds storhetsgave som sammen med ordene er ”det mest mirakuløse i denne verden”.

ÅNDELIGE SALMER OG SANGERS GUDSTJENESTELIGE BRUK

Luthers bruk av musikk og åndelige sanger kan sammenfattes i fire hovedfunksjoner uten at dette reduserer Luthers musikkssyn til å være rent funksjonalistisk: Sjelesorg og helbredelse, undervisning, forkynnelse av teologiens innhold, liturgiske ledd.¹¹

Musikkens *sjelesørgiske* rolle kan ikke overdri- ves. ”Musikken,” sier Luther, ”hersker jo som en dronning over menneskelige følelser som tar herredømmet og styrer mennesker eller snarere over- velder dem. For enten du skal oppmuntre folk som er nedtrykte, sette støkk i de muntre, gi mot til de fortvilte, ta drøvelen på de overmodige, av- kjøle folk som er elskovssyke, roe slike som er for- bitret av hat – ja, hvem kan vel regne opp alle disse følelsene, impulser eller åndskreftene som hersker over menneskehjertet og driver folk til godt eller til ondt? – kan du tenke deg noe mer virksomt middel enn Musikken?”¹²

Når Luther samtidig ser musikken som Guds gave, skaper han ved hjelp av musikken et gud- dommelig rom for alle menneskets livserfari- ger.¹³ Musikken blir et helt unikt middel for mennesker til å finne legedom og korreksjon, men også et sterkt medium for kirken i hennes møte med mennesker og deres livserfaringer. Typisk nok fremhever Luther nødvendigheten av mye musikk og sang i begravelser og ved sorg fordi musikken på en helt annen måte enn orde- ne er hjertespråket.

En spisset side ved av musikkens sjelesørgiske funksjoner er at ”den driver Satan sin flukt, han som gir impulsene til alt som ondt er, slik Israels kong Saul er et eksempel på (1 Sam 16,23)”,

med referanse til at David spilte harpe for Saul, og musikken ga Saul lindring. Interessant nok er nettopp denne bruken av musikk en referanse for det relativt nye faget musikkterapi. Her utvikles musikkens helbredende rolle for mennesker med ulike grader av redusert kognitiv kapasitet eller mennesker med store psykiske traumer.

Når Luther knytter musikken til skapelsen, betyr det også at tilsvarende roller for musikken sjelesørgiske rolle kan gjenfinnes i andre reli- gioner uavhengig av en kristen bekjennelse. Den store muslimske filosofen og musikeren al-Farabi (Alpharabius) virket ved alle de store læresetene i Midtøsten i første halvdel av 900-tallet. Han er en av de viktigste fortolkere av de greske filoso- fene og fikk oversatt dem til arabisk ved hjelp av munkene i Den syrisk-ortodokse Kirke. Dette var grunnlaget for oversettelser til latin, som igjen la grunnlaget for den europeiske renessansen som former den kulturelle horisonten for 1500-tallets reformasjonsbevegelse. Al- Farabi var selv musi- ker og regnes bl.a. som oppfinneren av den fem- strengede Oud. Den femte strengen han la til, var nødvendig, hevdet han, fordi kroppens fire stren- ger måtte suppleres med en femte slik at mennes- kets sjel kunne bli en del av musikkbildet. Den europeiske lutten har sitt navn (al-oud ble til lutt på veien fra arabisk via spansk) fra oud, instru- mentet Luther spilte. Al-Farabi skrev flere store verk om musikk og reflekterte over musikkens terapeutiske rolle for sjelen (Meanings of the intellect). Hvorvidt Luther kjente al-Farabis ver- ker, vet jeg ikke. Det er i det hele en interessant oppgave å forske på Luthers direkte og indirekte forhold til den islamske renessansen. I denne sammenhengen nevner jeg dette for å forsterke forståelsen av musikkens kapasitet som interreligi- øs kraft, svært relevant i vårt lokale arbeid i Dialogforum og dialogsentre.

Den andre hovedbruken av musikk og åndeli- ge sanger er i katekesen, og særlig i dannelsen av barn og ungdom og lekfolk som ikke kunne lese. Luther la stor vekt på sang og musikk i skolene i Wittenberg. Han mente at musikk og sang var den beste måten for folk å lære om den kristne troen. Den ble forankret i hjertet og kunne læres uavhengig av lesekyndighet. I Norge er som kjent

vår kirkelige nasjonaldikter Petter Dass og hans katekismesanger et strålende uttrykk for denne tradisjonen. Men også for kateketikken og særlig for de unge har musikken en sjelsesørgisk rolle:

”Men for deg, min kjære unge venn, anbefaler jeg denne edle, helsebringende og gledessprende skapning, som kan hjelpe deg til å holde styr på følelsene dine og verne dem både mot tåpelige lyster og slett selskap.”

For Luther var den kateketiske rollen ikke begrenset til skolen og hjemmet, men var også en meget viktig del av selve gudstjenesten. Gudstjenesten var det naturlige sted for innøving av sangene.

”I den tyske gudstjenesten er det bruk for en solid, enkel, enfoldig og god katekisme. En katekisme vil si en veiledning hvor hedninger som vil bli kristne, kan lære hva de som kristne skal tro, hva de skal gjøre, hva de skal holde seg unna, og hva de skal vite”¹⁴

Når vi i vår egen såkalte trosopplæringsreform legger så stor vekt på musikken og musikernes rolle i denne, er dette dypt forankret i vår Lutherske tradisjon

Den tredje funksjonen er nær forbundet med den kateketiske og innebærer at musikken og de åndelige sangene er, nest etter prekenen, det viktigste medium for å *formidle troen innhold*.

I Luthers messer kan til og med Nikenum erstattes med en credosalme, og salmene ble svært viktige i den lutherske salmemessen fra 1600-tallet. I denne gudstjenesten fikk prekestolen og det verbale ord en svært stor plass med derav følgende lite rom for gudstjenestedeltagernes spiritualitet og livsfølelse. Salmene ble derfor et svært viktig element for å ivareta gudstjenestens mulighet for mennesker å uttrykke sine lengsler og eksistensielle livsfølelse.

På Luthers tid utfoldet denne funksjonen seg også som et propagandamiddel med sterkt polemiske tekster mot både pave og svermere, noe som for øvrig var gjensidig. Men når vi ser salmene vi har i vår salmebok av Martin Luther, ser vi hvor sentrale de er i å formidle evangeliets kjerneinnhold:

- Guds storhet og herlighet: ”O store Gud vi lover deg” (275).

- Inkarnasjonen: ”Jeg synger julekvad” (28), ”Du være lovet Jesus Krist, menneske du ble for visst” (Nr. 31) og ”Fra himlen høyt jeg kommer her” (32).
- Jesus, vår Frelser: ”Nå fryd deg, kristne menighet og syng av hjertens glede” (336), ”Vår Herre Krist i dødens band for synda vår låg bunden. Han er oppstanden ved Guds hand og livsens veg er funnen” (187).
- Den hellige Ånd: ”Kom hellig Ånd med skapermakt” (512), ”Nu ber vi Gud, den hellige Ånd fremfor alt om troen rett og sann” (513).
- Treenighet: ”Gud, hold oss oppe ved ditt ord” (566)
- Dåpslivet: ”Vår Gud han er så fast en borg” (108), ”Midt i livet finnes vi stedt i dødens våde” (396), ”Gi fred, å herre Gud, gi fred” (730), ”Av dypeste nød jeg rope må” (745).
- Kvelden: ”Med fred og glede lar du nå” (808).
- Håpet: ”Oppstandelsen og livet visst” (880).

Vi kan fortsatt gjenkjenne Luthers unike måte å holde sammen eksistensiell virkelighet og livsfølelse med troens kjerne i disse salmene selv om verdensbildet og metaforene er annerledes enn i vår tid. Salmenes sentrale rolle som formidlere av teologiens innhold gjorde at det i Luthers samtid ble utviklet spesielle salmeprekener. I disse var salmene, snarere enn en bibeltekst, grunnlaget for den verbale forkynnelsen. Tanken var at salmene formulerte Skriftens innhold på en mer forståelig og begripelig måte for folk flest ved syntesen mellom ord og musikk.

Den store salmevekkelsen i Den norske kirke de siste 50 årene viser gyldigheten av dette for min generasjon – Hillestad, Skeie, Ellingsen, Brunvoll og mange flere har maktet å uttrykke troens kjerne i et språk som reflekterer vår tids livsfølelse. Men deres bruk avhenger av samspillet med at kirkemusikken blomstret i samme periode med fornyelsen av bruken av religiøse folketoner, og de fire store salmekomponistene med flest melodier i den nye salmeboken Hovland, Gullichsen, Kverno og Herresthal. Disse salmenes betydning for tolkningen av den kristne tro i vår generasjon kan ikke overvurderes.

Den fjerde rollen er slett ikke sist i prioritet, snarere tvert om. Musikken til de *liturgiske ledene* er helt avgjørende for Luthers fornyelse av gudstjenesten. Han velger også her mangfoldet. Han beholder en god del av den gregorianske musikken, men tar også inn nyskrevet musikk. Han kritiserte ”venstreavikeren” Thomas Müntzer for at han av prinsipp avvirket latin i tekstene og dermed fratok folk viktig identifikasjonsmuligheter og fellesskaperfaring ut over den lokale menighet. Hans hardeste kritikk var imidlertid at Müntzer ikke oversatte musikken til toner som harmonerte med den tyske teksten, men beholdt den utbroderte, gregorianske musikken til de tyske tekstene. Luther mente at dette svekket sammenhengen mellom språk og musikk og derfor reduserte begges betydning for menneskene. Han forenklet derfor den liturgiske musikken betydelig. Det viktigste særpreget var derfor ikke musikken til messeleddene, men bruken av menighetssang på folkespråket med musikk fra folkelige tradisjoner.

Det er interessant at Luther var så raus når det gjaldt gudstjenesten og gudstjenestemusikken. Han beholdt grunnformen, brukte også den tidligere musikken og hadde nattverdfeiringen i sentrum, selv om prekenen fikk en langt større plass, alt for å fremheve gudstjenestens grunnleggende drama, møtet mellom Guds nådegaver og menneskets liv.

KORT UTBLIKK

Den lutherske reformasjonens forståelse av musikkens rolle i liturgi og gudstjenesteliv i og utenfor kirkerommet er etter min oppfatning et av de mest bærekraftige elementene i hele den lutherske reformasjonen. Luther makter på en enestående måte å se musikken som en integrert del av reformasjonens kjerne. Han åpner opp for en jordvendt og hverdagsorientert spiritualitet samtidig som musikken løfter mennesket ut av hverdagen og inn i Guds transcendent nærhet. Slik Kristus er helt menneske og helt Gud, reflekterer

musikken både det sant menneskelige og det guddommelige. Den er Guds viktigste medium for å formidle evangeliet til en såret og lidende menneskehet. Større kan det ikke tales om musikk.

¹ Jeg har behandlet noe av dette i foredraget Kontekstualitet og kirkemusikk 21.1.2014 for kirkemusikere og kantorer i Borg bispedømme.

² Musik in Geschichte und Gegenwart, s 636f.

³ Peter Bubmann: Das geistliche Lied i Gottes Wort in der Geschichte, Herder 2015.

⁴ Martin Luther: Forord til Georg Rhaus ”Symphoniae iucundae, Martin Luther til alle musikkelskere” i Martin Luther Verker i Utvalg, Oslo 1982, Bind 5, s 44f.

⁵ Martin Luther: En tysk messe og gudstjenesteordning, fortale i Martin Luther Verker i Utvalg, Oslo 1982 Bind 5, s 9ff.

⁶ ”For folkets skyld ber jeg om at man fremsetter disse parafasene (over Fader Vår – det vi vel kaller forbønnen) og formaningene i ferdig fastlagt eller foreskrevne vendinger på en bestemt måte, slik at ikke én gjør det slik i dag, en annen på en annen måte i morgen, og enhver her skal vise hvor flink han er. For da blir folk forvirret, og ute av stand til å lære og holde fast på noe.” Martin Luther, gjennomgang av liturgien i Martin Luther Verker i Utvalg ibid s 25f.

⁷ Martin Luther: Den tyske messen, gjennomgang av liturgien. Eks: ”Deretter leser presten en kollekt i F-fa-ut unisont ... så følger epistelen i 8. toneart ... leser evangeliet i 5. toneart osv.” Martin Luther verker i utvalg, Oslo 1982 Bind 5 s 17–32.

⁸ Religion i GG, spalte 648.

⁹ Michel s 165f.

¹⁰ Hans Küng: Mozart: Traces of Transcendence, London 1992, s 49/50.

¹¹ Stefan Michel: Gottes gesungenes Wort i Gottes Wort in der geschichte, Herder 2015 s 161.

¹² Martin Luther: Forord til Georg Rhaus, ibid s 45f.

¹³ Se også Bernice Sundkvist: ”Er hilft uns frei aus aller not” – Teologi og kommunikasjon i Luthers salmer i Aschim og Rasmussen (red): Reformasjon nå, Eide 2016 s 327ff.

¹⁴ Martin Luther: En tysk messe, ibid s 13.

GUDS NÅDE SETTER FRI

EN UTTALELSE FRA BISPEMØTET VED 500-ÅRSMARKERINGEN AV REFORMASJONEN

I 2017 er det 500 år siden Martin Luther skrev sine 95 teser mot avlatshandelen. Hendelsen utløste den rekken av begivenheter som vi kaller reformasjonen. Under overskriften ”Frigjort ved Guds nåde” vil Den norske kirke og den lutherske kirkefamilie løfte fram den gode kjernen i arven etter Luther: Hans forståelse og formidling av evangeliet om Guds betingelsesløse nåde og barmhjertighet.

Dette er et godt budskap også for mennesker i vår tid. Mange, ikke minst ungdom, lever under store krav. Vi kjenner presset fra egne og andres idealer om kropp, utseende og sosial status. Tilværelsene blir et strev for å lykkes på alle arenaer. Fokuset rettes mot egen innsats og enhver er sin egen lykkes smed. Dette svarer på mange måter til Luthers utgangspunkt i kampen for å komme i et rett forhold til Gud. For mennesker som opplever livet slik, er evangeliet om nåden et budskap som gir frihet.

Luther hadde sin bakgrunn i en teologisk tenkning der menneskets frelse ikke bare var avhengig av Guds nåde, men også av egen innsats i form av gode gjerninger, bønner og fromhetsøvelser. Langs denne veien fant han ingen fred, selv ikke da han som munk i klosteret kunne vie seg helt og fullt til det åndelige livet. Uansett hvor hardt han prøvde, tvilte han på om hans tro og fromhetspraksis holdt mål for Gud.

Luther fant først fred med Gud da han forstod at han ikke ble rettferdig for Gud gjennom gode gjerninger, men bare ved å ta imot gaven som Gud gir gjennom Jesus Kristus og det han gjorde

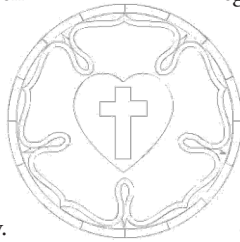
for oss. Da Jesus døde og sto opp av graven, overvant han synden, døden og djevelen og satte oss fri.

Vi kjenner ødeleggende krefter både i våre egne selvsentrerte liv og i verden rundt oss. Mange holdes stadig nede i fattigdom og urettferdighet. Vi krenker våre medmennesker og skaperverket, og dermed Gud, i tanker, ord og gjerninger. Men Kristus har ved sin død og oppstandelse forsonet oss med Gud. Guds nåde er den kjærlighet som tilgir, og som kan gjenopprette det vår ondskap og unnfalpenhet har ødelagt.

Denne nåden er uten betingelser. Den er en gave som vi får ta imot i tro og tillit. Paulus skriver i Romerbrevet: ”Den rettferdige skal leve ved tro” (Rom 1,17), og Luther beskriver det sentrale i sin teologi slik: ”... at vi ikke ved gjerninger, men gjennom troen på Kristus blir rettferdige og salige”.

Martin Luther levde i en annen tid og kjempet med spørsmål som er forskjellige fra våre. Ikke desto mindre bærer mennesker i dag også på en lengsel etter å være sett og elsket, etter et håp som gir mening og livsmot. Denne lengselen får sitt sanneste og dypeste svar i evangeliet om Guds nåde. Det viktigste i livet er ikke det vi får til, men det vi får.

Som biskoper i Den norske kirke erkjenner vi at kirken som institusjon og i møte med enkeltmennesker ikke alltid har representert trygghet, respekt og kjærlighet for alle. Reformasjonsåret 2017 gir oss mulighet til å fornye formidlingen

av Guds nåde og barmhjertighet både i ord og handling. Gud vil fellesskap med oss som sårbare, syndige og ansvarlige mennesker. Gud vil hjelpe oss, forsone oss med seg selv og med hverandre, og reise oss opp til et liv i tro og tjeneste. For oss som kirke betyr det å holde frem:

- at hvert menneske er skapt, sett og elsket av Gud; menneskets verdi er ukrenkelig.
- at vi ved dåpen og troen på Kristus får tilgivelse for våre synder, forenes med vår himmelske Far og blir hans barn. Frelsens grunnlag er Guds nåde alene.

- at Guds barmhjertighet overfor oss innebærer et kall til å leve ut den samme barmhjertighet i møte med medmennesker og i ansvar for skaperverket.

Den norske kirkes fremste oppgave er å forkynne evangeliet om Guds nåde i Jesus Kristus. Dette evangeliet har vi felles med kristne i andre kirkesamfunn, også i den katolske kirke. Vi ser derfor frem til en markering av reformasjonsåret i den kristne enhetens tegn. Vår bønn er at denne markeringen vil bidra til å gi nåden og barmhjertigheten større rom både i kirken og i samfunnet.

luther

Kari Fure **FLUKTEN FRA SYRIA OG IRAK**

199,-

Flere millioner mennesker flykter fra sine hjemland i Midtøsten. Blant disse er det mange kristne. De drives vekk fra områdene der den kristne kirke først etablerte seg. Slik kuttet kirkens røtter.

I *Flukten fra Syria og Irak* forteller Kari Fure om møter med mennesker som står midt i dramaet. Hun har snakket med flyktninger og kirkeledere, politikere og personer som risikerer livet for å hjelpe – og orientalske kristne som starter et nytt liv i Tyskland, Sverige og Norge.

Fure setter enkeltskjebnene inn i en politisk og historisk sammenheng. Hun drar linjene til folkemordet i Tyrkia for hundre år siden, og spør hvorfor de religiøse motsetningene i Syria og Irak ble så dype. Fure har også møtt folk som drømmer om trygghet i en selvstyrt provins for kristne og andre minoriteter på Ninive-sletta i Nord-Irak.

Les den spennende historien!

www.lutherforlag.no

DEN DIAKONALE KIRKE

TIL KIRKEMØTET 2017

Diakoniutvalget i Oslo Domkirke har tatt initiativet til et opprop i anledning at Den norske kirke fra 1.1. 2017 feirer sin selvstendighet som folkekirke i Norge. Ulike organisasjoner og institusjoner er invitert til å gi sin tilslutning til følgende:

Den norske kirkes kontaktflate er stor. Ikke minst er landets innbyggere vant med at kirken har en sentral rolle ved livets milepæler: Dåp etter fødsel, konfirmasjon i ungdomstiden, bryllup (nå også for likekjønnede par) og begravelser. Vi håper kirken også etter løsrivelsen fra staten vil være majoritetens naturlige forankring i livet.

Kirkens kontaktflate bør nå videreutvikles med den livshjelp diakonien kan bidra med i menneskelivets ulike svinger.

Kirkemøtet vedtok i 2007 en diakoniplan vi gir vår fulle tilslutning til. Ikke minst fordi den ikke bryter opp diakonien i det gamle skillet mellom ”menighetsdiakoni” og ”institusjonsdiakoni”.

Vi tror på en mangfoldig diakoni som kirkens troverdige ansikt. Forebyggende barne- og ungdomsarbeid, sjelesorg, livssyns åpne møteplasser, miljøengasjement, krisehjelp og selvmordsforebygging, sorgarbeid, fattigdomsbekjempelse, be-

søktjeneste for eldre og ensomme, rusforebygging og behandling, nærmiljøarbeid, integrering av flyktninger og innvandrere – listen er mye lengre ...

Alt dette er noe av den diakoni vi representerer og stiller til rådighet for kirken. Vi må snakke sammen om dette. For å kunne handle.

Diakonien er evangeliet i handling og uttrykkes gjennom nestekjærlighet, inkluderende fellesskap, vern av skaperverket og kamp for rettferdighet. (Fra diakoniplanen)

Vi gratulerer Kirken med uavhengigheten! Den diakonale kirke er kirken i den nye tid. Vi er klare til fornyet tjeneste!

Underskrivere:

Stiftelsen Diakonhjemmet, Kirkens SOS Norge, Stiftelsen Signo, Blå Kors Norge, Kirkens Sosialtjeneste, Modum bad, Haraldsplass Diakonale Stiftelse, Stiftelsen Betanien Bergen, Stiftelsen Diakonova, Lukas Stiftelsen, Kirkens Familievern, Norges KFUK-KFUM, Viken senter for psykiatri og sjelesorg, Stiftelsen Kirkelig Ressurs-senter mot vold og seksuelle overgrep, Kirkens Nødhjelp, Kirkens Bymisjon.

KM 06/17 VIGSEL OG FORBØNNSLITURGI 2017

KIRKEMØTETS VEDTAK I SAK 06/17

1. Et flertall i Kirkemøtet ønsker likekjønnede par velkommen til å gifte seg i Den norske kirke og vedtar derfor Ordning for vigsel 2017 og Ordning for forbønn for borgerlig inngått ekteskap 2017 slik disse er lagt fram fra Kirkerådet til Kirkemøtet 2017. Dette flertallet gleder seg over at ekteskapet endelig blir tilgjengelig for alle par som ønsker å gifte seg i Den norske kirke. De to liturgiene kan brukes overfor alle par.
2. Et mindretall i Kirkemøtet ønsker ikke vigsel av likekjønnede par og forbønn for borgerlig inngått likekjønnet ekteskap fordi det strider mot deres forståelse av ekteskapet. Men siden vigsel av likekjønnede par og forbønn for borgerlig inngått likekjønnet ekteskap har flertall i Kirkemøtet, tar mindretallet bak dette omforente vedtaket til etterretning at Vigsel 2017 og Forbønn 2017 brukes ved slike vigsler og forbønnshandlinger. Ved vigsel av og ved forbønn for kvinne og mann vil dette mindretallet anbefale at en fortsatt bruker liturgien fra 2003, fordi denne tydelig formidler en forståelse av ekteskapet som en ordning for kvinne og mann.
3. Ordning for vigsel 2003 og Ordning for forbønn for borgerlig inngått ekteskap 2003 videreføres og justeres i tråd med gudstjenestereformens terminologi.
4. Kirkemøtet ber Bispemøtet utarbeide en veiledning til praktisering av vigsels- og forbønnsliturgiene.
5. De nye liturgiene innføres som ordinære liturgiske ordninger. De gjøres gjeldende i hele Den norske kirke slik at alle medlemmer kan inngå ekteskap i sin lokale kirke fra februar 2017. Trykket utgave av liturgien vil foreligge mai 2017.
6. Kirkemøtet viser til KM sak 17/16 og fastholder
  - at prester har frihet til å velge om de vil foreta vigsel av likekjønnede par eller forbønn for borgerlig inngått ekteskap mellom likekjønnede. Andre kirkelig ansatte bør også ha en tilsvarende mulighet til ikke å medvirke ved den kirkelige handlingen.
  - at uenighet i dette spørsmålet teologisk bedømt ikke er av en slik karakter at det gudstjenestelige og sakramentale fellesskapet i Den norske kirke må brytes. Begge syn på likekjønnet ekteskap kan derfor gis rom og komme til uttrykk i kirkens liturgiske ordninger, undervisning og forkynnelse.
7. Kirkemøtet ber om at det igangsettes en prosess med å oversette vigsels- og forbønnsliturgiene til de samiske språk og til tegnspråk.

Vedtatt med 83 mot 29 stemmer.

VEILEDER TIL NY VIGSELSLITURGI

FRA BISPEMØTET I DEN NORSKE KIRKE

BAKGRUNN

Kirkemøtet 2017 har fastsatt en ny liturgi for vigsel som gir likekjønnede par adgang til kirkelig ekteskapsinngåelse. Den norske kirke har etter dette to liturgier for ekteskapsinngåelse. Vigsel 2003 er forbeholdt ulikekjønnede par, mens Vigsel 2017 kan benyttes av både like- og ulikekjønnede par.

Da Kirkemøtet 2016 gjorde vedtak om å sette i gang arbeidet med å utarbeide en ny vigsel-liturgi som kunne brukes av likekjønnede par, ble det samtidig understreket at prester skal ha frihet til å bruke eller ikke bruke den nye liturgien. Kirkemøtet mente at også andre kirkelig tilsatte bør ha samme frihet.

Bispe-møtets preses varslet samtidig at Bispe-møtet ville komme med en veiledning til hvordan den nye situasjonen knyttet til kirkelig ekteskapsinngåelse skal håndteres, med sikte på å komme i møte tilfeller hvor kirkelig personell ikke ønsker å medvirke ved inngåelse av ekteskap mellom likekjønnede. Det er også viktig at alle par som oppsøker kirken for vigsel møter en klar og ryddig ordning.

VEILEDERENS FORMÅL

Denne veilederen er utarbeidet av Bispe-møtet, Kirkerådet, KA, Presteforeningen og Fagforbundet teologene er konsultert under utarbeidelsen. Veilederen har ledere og medarbeidere i den lokale kirke som primær målgruppe, og har til formål å gi hjelp til en ryddig forvaltning av kirkelige vigslar.

INNFØRING AV NY LITURGI

Det er Kirkemøtet som har myndighet til å fastsette ny liturgi til bruk i alle sokn i Den norske kirke; jfr. kirkeloven § 24. Den nye liturgien er ikke et valgfritt alternativ som menighetsmøtet kan vedta at skal brukes eller ikke brukes; jfr. kirkeloven § 11, men en ordinær liturgi som innføres i alle sokn i og med Kirkemøtets vedtak. Se KM 6/17 pkt. 5; jfr. KM 17/16 pkt. 5.

RETTE TIL KIRKELIG BETJENING

Når Kirkemøtet har fastsatt en liturgi for ekteskapsinngåelse, gjelder dette som en allmenn ordning i kirken. Kirkens medlemmer har derfor rett til å bli betjent etter denne ordningen, og kirken må organisere sine ressurser slik at dette også kan skje i praksis. Retten til betjening gjelder på alle steder hvor Den norske kirke har virksomhet; dvs. i alle sokn og i alle kirker

RETTE TIL IKKE Å MEDVIRKE

Kirkemøtet har vedtatt at ”prester har frihet til å velge om de vil foreta vigsel av likekjønnede par eller forbønn for borgerlig inngått ekteskap mellom likekjønnede”.

En vigslers rett til ikke å medvirke fremgår av ekteskapsloven § 13: ”En kirkelig vigslar kan (...) nekte å foreta vigsel dersom (...) brudefolkene er av samme kjønn.”

I praksis betyr dette at hvis presten ikke finner å kunne forrette vigsel eller forbønn for et likekjønnet par, så skal presten heller ikke pålegges en slik tjeneste.

Videre vil Bispe-møtet legge til grunn at en prest også kan velge ikke å forrette en ekteskaps-

inngåelse mellom et likekjønnet par etter liturgien Vigsel 2017. Dette følger av den myndighet som er lagt til presten i Tjenesteordning for menighetsprester § 7.

Det er presten selv som har ansvar for å gjøre det klart for prosten at han eller hun ikke vil kunne forrette en bestemt vigsel. Prosten finner i slike tilfeller en annen prest til å forrette vigselen.

Soknepresten har fortsatt faglig ansvar for kirkebokføringen; jfr. tjenesteordning for menighetsprester § 13. Kirkebokføreren (normalt soknepresten) har ansvaret for at informasjon om kirkelige handlinger blir meldt videre til den som ivaretar det daglige ansvaret for medlemsregisteret i vedkommende sokn. Dette omfatter også et ansvar for å følge med på om en planlagt kirkelig handling av en eller annen grunn ikke skulle bli gjennomført eller bli avlyst i siste liten

MEDVIRKNING AV ANDRE TILSATTE

Kirkemøtet vedtok også at ”andre kirkelig ansatte bør (...) ha en tilsvarende mulighet til ikke å medvirke ved den kirkelige handlingen”. Ektekapsloven gir ikke andre enn vigslere en lovhemlet rett til ikke å medvirke. Kirkemøtets vedtak om andre ansatte må derfor forstås som et ønske om å ivareta tilsvarende hensyn for kirkelig tilsatte som kan tenkes å komme i en samvittighets-situasjon knyttet til utførelsen av arbeidet. Vedtaket retter seg dermed mot kirkelig arbeidsgiver med en forventning om å legge til rette for gode løsninger basert på dialog mellom arbeidsgiver og arbeidstaker. Ikke alle tenkelige situasjoner kan beskrives i en veileder, og det er viktig at det utvises smidighet og klokskap.

Med ”medvirkning” vil Bispemøtet her forstå aktiv deltakelse i den liturgiske handling. Oppgaver av administrativ og tilretteleggende art kan man ikke unndra seg. En menighetssekretær e.l. vil f.eks. ikke kunne unndra seg plikten til å ta imot og registrere et ønske om kirkelig vigsel. Ansatte vil heller ikke kunne unndra seg plikten til nødvendig for- og etterarbeid for at vigselen skal finne sted.

VALG AV LITURGI

Paret som ønsker kirkelig vigsel eller forbønn, har normalt en samtale med presten om seremoniens innhold og oppbygning. Presten gjennomgår da bl.a. liturgien han/hun vil bruke.

Dersom paret ønsker en liturgi presten av samvittighetsgrunner ikke finner å kunne bruke, skal presten melde fra til prosten.

ANSVAR FOR TILRETTELEGGING

Ethvert par som ønsker kirkelig vigsel, skal møtes med den samme respekt som kirken alltid ønsker å vise mennesker. Organisatoriske utfordringer som måtte oppstå, skal derfor ikke være til belastning for paret.

Prosten leder prestetjenesten i prostiet og har ansvar for at alle som ønsker kirkelig vigsel, skal bli betjent. Dersom prosten selv ikke ønsker å forrette en vigsel for likekjønnede, har han eller hun likevel plikt til å organisere arbeidet i prostiet slik at likekjønnede kan bli viet. Dette innebærer også å finne en erstatning dersom tjenestegjørende prest ikke selv vil forrette. En prest kan ikke motsette seg at en annen prest gjør tjeneste i soknet, når dette er avtalt med prost eller biskop; jfr. tjenesteordning for menighetsprester § 12.

Øvrig personell i den lokale kirke ledes av daglig leder for kirkelig fellesting (kirkeverge el. tilsvarende). Dersom en ansatt av samvittighetsgrunner ikke finner å kunne medvirke ved en vigsel for et likekjønnet par, må dette tematiseres i en dialog med arbeidsgiver. Den ansatte har ingen lovhemlet rett til ikke å medvirke, slik vigsleren (presten) har, men på bakgrunn av Kirkemøtets vedtak forventes det at kirkevergen søker å finne en minnelig løsning innenfor de rammer som gjelder.

Menighetsprestens plikter følger av tjenesteordningen og arbeidsavtalen. Prost og kirkeverge utøver arbeidsgivers styringsrett. Bispemøtet anmoder prost og kirkeverge om å drøfte den aktuelle situasjonen i tjenestedistriktet.

ORD AV LUTHER

OM DÅPEN

Du må derfor ikke tvile på at dåpen er fra Gud selv. Den er ikke funnet opp av mennesker. Akkurat som jeg kan si at intet menneske har diktet opp de ti bud, Troen og Fadervår, for de er åpenbart gitt av Gud selv, så kan jeg også rose dåpen og si at den ikke er noe menneskelig påfunn, men innsatt av Gud selv. Dertil har Gud alvorlig og strengt påbudt at vi må la oss døpe, ellers blir vi ikke salige. Så må en ikke tenke at dette er en likegyldig sak, omtrent som å ta på seg en ny rød kjole. Det er i høyeste grad nødvendig at en akter dåpen som noe ypperlig, herlig og høyt.

La gå at dette er noe utvortes. Ja, det skal og må være en ytre sak, slik at vi kan fatte og gripe den med sansene og på den måten bringe det inn i hjertet – akkurat som hele evangeliet er en ytre, muntlig preken. Kort og godt, alt det som Gud virker i oss, gjør han ved ytre ordninger.

Dåpens kraft, virkning, gagn, frukt og nytte er at den gjør salig. (...) Vi vet hva det er å bli salig – det er ikke noe annet enn å bli forløst fra synd, død og djevel, og komme inn i Kristi rike og leve med ham i evighet.

Troen alene gjør personen verdig til å ta imot det frelsende, guddommelige vann slik at han har gagn av det. For da disse velsignelser er tilbudt og lovet i de ord som ledsager vannet, så kan en ikke ta imot dem på noen annen måte enn ved en helhjertet tro. Uten troen er dåpen til ingen nytte, selv om den i seg selv er en guddommelig, uendelig rik skatt.

*Fra Store Katekisme.
Sitert etter J.O. Meland (red.):
Konkordieboken,
Oslo: Lunde 1985,
s 365–368.*

SØNDAGSTEKSTEN

KJELL A. SKARTSETERHAGEN - TORBJØRN HOLT - PER KRISTIAN SÆTRE

PALMESØNDAG - SKJÆRTORS DAG LANGFREDAG

PALMESØNDAG

9. APRIL 2017

Prekentekest: Joh 12,12–24: Inntoget i Jerusalem og grekerne

Lesetekster: 2 Mos 12,21–28: Forbigåelse = påske og påskelam / Ef 2,12–18: Kristus vår fred

Fortellertekst: Matt 21, 1–17: Inntoget, tempelrenselsen og barna

Poetisk tekst: Sal 118: "Knytt festtoget sammen med grener"

Liturgisk farge: Fiolet

TEKSTER OG SØNDAGEN

Den første teksten gir oss fortellingen bak vårt ord påske, "PESSAH", som jo betyr forbigåelse. Påskelammet slaktes; blodet strykes på dørstolpene, og straffen går forbi, utenom.

Den andre teksten tar opp denne voldsomme tråden og tolker den i forsoningens tegn: Kristi blod forsoner, og Guds fred er en realitet.

Evangelieteksten og fortellerteksten er inntoget fortalt på to måter, av to forskjellige evangelister.

Det er derfor verken synd eller tabbe å velge fortellerteksten som prekentekest. Valget vil innebære valg mellom to perspektiver – enten om grekerne og hvetekornet som faller i jorden og dør, eller om tempelrenselsen og barna som roper i helligdommen og lar lovsangen lyde.

PREKENIDÉ: EN FØLELSESLADET SPØRSMÅLSPREKEN

Prekenen kan handle om to enkle følelser: Glede og sorg – eller glede og tristhet. Spørsmålet kan stilles: Går det an å være glad på palmesøndag? Det er et merkelig spørsmål, fordi det ser jo ut til at alle menneskene vi møter her i teksten, er glade, bortsett fra fariseerne. *Hosianna* roper de – Velsignet være han som kommer i Herrens navn – med palmegreiner som formidlende artefakter. Jo, palmesøndag er en dag med stor glede! Da er det virkelig et litt merkelig spørsmål å spørre: Går det an å være glad på palmesøndag! Men svaret er Ja! I dag er det en dag for glede og jubel.

Et motspørsmål

Går det an å være trist på palmesøndag? Ja, går det an å være trist når menneskene er så glade? Ja, det går an, for på palmesøndag er vi både glade og triste – enkle følelser, men så langt imellom dem – høyder og dybder i vårt følelsesliv!

Spørsmålene kan besvares

For å ta det siste først: Hvorfor er vi triste på en palmesøndag? – fordi vi tenker på at om få dager er det langfredag, og kongen på eselet bærer en tornekrone – og henger på et kors. Det som gjør en ekstra trist, er å tenke på at noen av de menneskene som i dag roper *Hosianna*, om fem dager roper *korsfest!* Høyder og dybder! Og jo, på palmesøndag er det lov til å være trist.

Ta gjerne spørsmålet opp i mer allmenn utgave: Hva er det som gjør oss mennesker triste? Det er sikkert mange ting – men felles for oss alle, tror jeg, er at vi blir triste når vi blir skuffet, når noe vi håpet, eller forventet, ikke skjer – når en venn ikke melder seg – når ektefellen ikke holder det han/hun lover – når valgøfter ikke blir holdt. Vi blir triste når vi blir skuffet. Den sinte tristessen kan også berøres: Når vi blir skuffet, kan vi bli mer enn triste – vi kan bli sinte! De som roper *”Hosianna”*, er veldig glade. De som roper *”Korsfest”*, er veldig sinte!

Et hvorfor-spørsmål

Hvorfor er de skuffet? Fordi de trodde at Jesus skulle redde dem – befri dem – fra romerne. De jubler for kongen som kommer – befrieren – og så ble det ingen befrielse: Skuffelse. Tristhet. Sinne.

Et spørsmål om skuffelse og jubel

Vi har jublet – men tror dere vi vil bli skuffet! Vi må ikke la vår egen gudstjenestes hosiannarop drukne i skuffelse. Vi må ikke glemme at alle gudstjenester, også palmesøndag, er en feiring av Jesu oppstandelse.

For tenk om Jesus hadde vært en konge som (bare, og det er ikke bare,) hadde hjulpet folket med å hive ut okkupantene? Hva hadde det hjulpet oss! Kanskje hadde det interessert noen får professorer i historie.

Hvorfor kan vi juble! Dette spørsmål må stilles. Hvorfor kan vi være glade? Vi kan juble på palmesøndag fordi vi ser fram mot påskedag – og vet at vi ikke vil bli skuffet. Jesus holder det han lover. Men: og det er påskens store «men»: ”Hvis ikke hvetekornet faller i jorden og dør, blir det bare det ene korn. Men hvis det dør bærer det rik frukt.”

Et spørsmål om ridedyr

Dette spørsmålet passer godt å ta med, ta ut, hvis en feirer familiegudstjeneste eller gudstjeneste for barn eller skolegudstjeneste: Hvorfor velger Jesus seg et esel? Kunne han ikke heller ha valgt seg en fin hest; En skikkelig kongelig doning? Han vil, som Guds sønn, oppfylle Guds skrift i historien gjennom profeten: ”Frykt ikke, Sions datter, Se din konge kommer, ridende på en eselfole.”

Sions datter er et nydelig uttrykk. Det er en hederstittel for en gruppe pilegrimer, dem som kom til Sionsfjellet i Jerusalem for å tilbe. Gud hadde sin bolig på Sion. Og nå drar Jesus, Gud i kjøtt og blod, inn og inntar sin bolig og hilser sin menighet! Sions datter! – for å lide og dø, for å bli hånet og spottet før han står opp fra de døde og gir alle håp.

9. APRIL – 2017 e. Kristus og 72 e. Krigen og 500 e. Reformasjonen.

9. april er en dato som okkuperer en spesiell plass i vår norske historiske bevissthet. Historisk bevissthet er et nødvendig gode, og å kunne forsyne en preken med slik bevissthet er et kall. At palmesøndag faller på en niende april, gir oss en mulighet vi må bruke på en eller annen måte:

De som ser tyske soldater marsjere på Karl Johan 9. april 1940, er fylt av sorg. Disse talende ansikter er på en måte det mest ekstreme motstykket til palmesøndagens glade hosiannarop, som jeg kan tenke meg. Det gir også dybdeperspektiv inn i teksten å tenke at mange som hyllet Jesus nettopp trodde at han skulle fri dem fra okkupasjon. Tenk bare på motstykket, frigjøringsdagen 8. mai drøye fem år senere. Å feire påsken i tegnet av frigjøring er et godt perspektiv. Han som blir hyllet, er frigjøreren, ikke fra politisk okkupasjon, men fra okkupasjonen til synden, døden og djevelen.

LUTERSK FRIGJØRINGSTEOLGI

Med disse ordene kan vi også gjøre vår palmesøndagsgudstjeneste til en reformasjonsgudstjeneste. Tenk på hva Luther skriver i sin lille katekisme til andre trosartikkel, og merk den befriende lovprisende tonen som denne teksten har (en tekst

som også er et apropos til de to første tekstlesningene):

«Jeg tror at Jesus Kristus ... er min Herre, som har gjenløst meg fortapte og fordømte menneske, kjøpt meg og fridd meg fra alle synder, fra dødens og djevelens makt, ikke med gull eller sølv, men med sitt hellige dyre blod og sin skyldfrie lidelse og død, for at jeg skal være hans egen og leve under ham i hans rike og tjene ham i evig rettferdighet, uskyldighet og salighet, likesom han er stått opp fra de døde og regjerer i evighet ...»

SALMER

Utenom palmesøndagskapitlet i salmeboka synes jeg disse er fine:

Adventssalmene 4, 5, 9, og 14. Dessuten: 162, 205, 433. Brukes fortellerteksten, passer håps-tangoen 479 ekstra godt.

God påske!

KJELL A. SKARTSETERHAGEN
SOKNEPREST I NITTEDAL
KJELL.SKARTSETERHAGEN@
NITTEDAL.KIRKEN.NO

SKJÆRTORSDAG

13. APRIL 2017

Prekentekest: Matteus 26,17-30

Lesetekster: 2 Mos 2,1.3-8.11-14 / 1 Kor 5,6b-8

Liturgisk farge: Fiolet

I skrivende stund sitter jeg på en café i Brussel og skriver tekstgjennomgåelse før Eurostar tar meg tilbake til London i kveld. Jeg har hatt en svært hyggelig helg på besøk hos en diplomatvenn som jobber i EU, og vi har hatt mange og gode samtaler om liv og politikk. Mørke skyer blir mørkere på den internasjonale politiske himmelen disse ukene, og midt i dette har vi snakket sammen om det som skjer i verden, sett på kulturminner i flere av Belgias kulturbyer og nytt en rik matkultur på ulike restauranter. Så ofte, merker jeg, skjer samvær med mine nærmeste venner over et felles måltid. Måltidsfellesskap berører de dypere nivåene i det menneskelige i alle kulturer og religioner. Det er egentlig ikke mulig å kombinere måltidsfellesskap med fiendskap og svik, fordi et måltid på mange måter er så intimt. Og jeg merker det når jeg har rundt mitt bord venner som tilhører kirker vi ikke er i kommunion med, eller venner som ikke deler troen på Kristus, at det likevel er en dypere kvalitet i måltidsfellesskapet, som har noen fellestrekk med det sakramentale måltidet som dagens tekst handler om.

Teksten begynner med forberedelsen og gjennomføringen av det jødiske påskemåltidet som Jesus feiret sammen med disiplene. Den første tredjedelen av denne lange evangelieteksten handler om det. Disiplene forbereder middagen, må vi tro, med alle de tradisjonelle ingrediensene med et helt lam, bitre urter, usyret brød, saltvann, vin og det som hører med. De setter seg til bords og spiser. Teksten nevner verken maten eller det øvrige rituelle innhold i detalj i den første delen.

Den andre tredjedelen handler om svik og be-

drageri og begynner plutselig med det dramatiske utsagnet fra Jesus: «En av dere skal forråde meg.» Jesus innleder med uttrykket "amen lego hymin" som brukes når noe skal sies med spesiell vekt og understreking. Noe mer dramatisk enn dette kan knapt skje i en middag med folk som var nære kolleger og venner. Svikerer er Judas, og han plasserer seg selv i rollen som sviker i siste del av teksten, og Jesus bekrefter ham i den rollen.

Så skjer det ekstraordinære. I en vanlig middag ville noen forlate måltidet etter noe slikt, og midt dagen ville enten være over, eller de andre deltakerne ville stirre ned på tallerkenen og pirke i maten og ikke vite hva de skulle si eller gjøre. Magien og fellesskapet i måltidet vil være brutt, og folk vil gå hver til sitt.

Her skjer det motsatte. Jesus tar måltidsfellesskapet til nye og til nå fullstendig ukjente dybder, akkurat på det verst mulige punktet. På basis av en fullstendig, sosial skandale innen rammen av den gamle pakts helligste måltid innstifter Jesus den nye pakts sentrale, hellige handling. Det er på alle mulige måter et "mysterion".

Jesus tar fatt i to av matvarene i det gamle påskemåltidet, brød og vin, og bruker disse i innstiftelsen av det nye. Lammet, som formodentlig allerede er spist, er skiftet ut; nå er Jesus selv offerlammet; brødet er kroppen, og vinen er blodet, som foregriper det offer som skal skje med Jesus som offerlam dagen etter. Det er mange synder og svik som skal sones dagen etter på Golgata, ikke bare Judas' svik, Peters svik som kommer like etter, men all synd, svik og elendighet som har utspilt seg og vil utspille seg fra Adams fall til verdens ende. Elendigheten pågår stadig; det er bare å følge med i media. Men summen av all menneskelig synd til alle tider kommer sammen i dette nullpunktet. Dypere kan ingen komme enn der Jesus dro fra skjærtorsdag frem til langfredagens lidelse og død. Og derfra, fra det absolutte nullpunkt, skal Jesus løfte menneskeheden og hele skaperverket opp til de høyeste høyder.

Og her er vi, midt i denne voldsomme bevegelsen, nedover til unevnelige dybder og så oppover til ufattelige høyder.

TORBJØRN HOLT
SJØMANNSPREST I LONDON
THO@SJOMANNSKIRKEN.NO

LANGFREDAG

14. APRIL 2017

Tekst: Lukas 22,39–23,46

Liturgisk farge: Fiolet

Sjølvtreng eg inga preike langfredag. Det held lenge å lese teksten og syngje "O hode, høyt forhånet" (N13 166), og så opnar det seg, kvelv innanfor kvelv. Fram kjem både orda og det ordlause utan at nokon treng seie noko. Eg har såleis stor forståing for alle som vel ikkje å preike på langfredag. Samstundes er langfredagstekstane lange og komplekse forteljningar, og salmane til dagen er triste og høgstemte, men ofte frå ei anna tid og fjerne i ord og bilettbruk. Prestar og teologar har diskutert meininga i desse tekstane og tolkinga av dei i det vide og det breie, men det er dei færreste av kyrkjegjengarane som har same tilgangen til dei (eller avstanden frå dei). Ei lita preike som hjelp til å finne noko ved dagen som resonnerer i tilhøyraren sitt liv og kan gje meining er difor på sin plass.

PREIKE NEDANFRÅ

På den andre sida er det ingen grunn til å bruke preika som skjold mot det paradoksale og vanskelege i tekstane. Det er ikkje eit mål at kyrkjelyden skal få del i den same avstanden til tekstane, som årevis med studium har gjeve predikanten. For omfattande systematiske utgreiingar kan diverre ha den effekten. Dessutan står langfredagspredikanten overfor eit dilemma. Ei heilskapleg, teologisk tolking av dagen og tekstane vil måtte foregripe påskedag, medan ei preike som heilt og fullt følgjer påska sin liturgiske dramatik, vil måtte stanse etter krossfestinga med den svake, vesle vona om ei oppstode, og så må dei store linjene vente til påsketida. Der det er mogeleg, og der ein feirar gudsteneste på man-

ge nok av høgtidsdagane, ville eg gått for det siste, for det er ein god måte å understreke at påska på ingen måte er ferdig (Strengt teke har ho ikkje byrja), og historia er ikkje slutt når Jesus andar ut og ropar: "Far, i dine hender gjev eg mi ånd!" (Luk 23,46) Sjølv tekstutvalet understrekar dette når ein i år les Lukas si lidingsforteljing. Gjennom heile lidingsforteljinga understrekar evangelisten at Jesus er den same som han har vore gjennom heile evangeliet, og mange små episodar, fleire av dei særstoff hjå Lukas, understrekar at han framleis er miskunnsam og har medkjensle med menneska han møter. Det skjer gode ting der Jesus er, sjølv når han går inn i døden. Sjølv krossfestinga er skildra på same måten: Evangelisten plasserer dei negative hendingane som følger Jesu død (mørkret sin siger, 22,53; 23,44, solformørkinga og tempelforhengenget som rivnar, v 45) før Jesus døyr, medan dei positive følgjene kjem etterpå (centurionen som erklærer Jesus uskuldig, v 47, folket som slår seg for brystet og sørgjer, v 48; dei som kjende Jesus er til stades, v 49). Vår tekstbok stansar med at Jesus andar ut i vers 46. For dramaturgien sin del er det nok eit godt val å stanse der, men litterært øydelegg det balansen i Lukas si velordna framstilling, og det kostar oss dessutan eit preikepoeng. Likevel meiner eg det kan vere ein veg til ei god langfredagspreike å bruke forteljingane og det tekstutvalet som faktisk er gjort. Ein kan finne eit gjennomgåande trekk i lesinga eller velje ut ein talande einskildepisode, og finne noko konkret som ein både kan kjenne seg att i og som slik kan kaste ljøs over velkjende formuleringar og dogmatikken sine system. Langfredag, som ikkje tåler så mange ord, er ein særleg god dag til å preike nedanfrå.

STØ KURS

Retninga til lidingsforteljinga hjå Lukas er gjeven. Det er ingen grunn til å tvile på korleis det går. Steg for steg nærmar Jesus seg den uunn-gåelege døden, slik han eigentleg har gjort gjennom heile evangeliet. Teologisk er dette målet dobbelt bestemt. På den eine sida er det eit uttrykk for Guds vilje, slik det går fram av Jesu bøn i Getsemane (22,39–46). Den teksten innleir

langfredagslesinga. På den andre sida har ein Satan som etter å ha halde seg borte heilt sidan Jesu freisting (4,13), dukkar opp på scenen tidleg i kapittel 22, går til åtak på læresveinane (Judas fyrst, 22,3, Peter sidan, 22,31) og slik set det heile i gang. Denne delen av kapittel 22 vert ikkje lesen i gudstenesta på langfredag, og dermed manglar ein litt av rammeverket. Likevel er biletet av ein Jesus som (meir eller mindre) roleg går mot lagnaden sin, medan dei andre karakterane krinsar rundt han og berre kjem inn i synsfeltet i korte glimt.

HELTEN JESUS?

I forskinga er det diskutert i kor stor grad Lukas si framstilling er påverka av gresk-romerske ideal for den edle døden. Vert Jesus framstilt som ein Sokrates som roleg og upåverka av frykt, angst og andre lidenskapar aksepterer dødsdomen og reknar døden som ei vinning? Desse ideala påverkar framstillinga av martyrdøden både i Makkabearbøkene og i tidlegkristne tekstar, og det er fleire trekk hjå Lukas som peikar i denne retninga. Det er i tilfelle ikkje gjeve korleis det kan brukast i ei preike, all den tid det antikke idealet om å ikkje late seg påverke av lidenskapane meir verkar kaldt og inhumant på oss enn høgverdig og edelmodig. Det har skjedd noko med ideala i kulturkrinsen vår då Ibsen skreiv *Brand* og oppfatta hovudpersonen som ein helt, medan nyare oppsetjingar arbeider intenst for å handtere ein hovudperson som publikum oppfattar som egoistisk og usympatisk. Det er moegeleg Ibsen og Lukas er meir på linje enn me er med nokon av dei. Samstundes er det, som Karl Olav Sandnes påpeikar i boka *Early Christian Discourses on Jesus' Prayer at Gethsemane* frå 2016, ein del trekk som bryt med eit slikt heltebiletet, og det i så stor grad at det har destabilisert tekstoverleveringa og resultert i ei mengde tidlege forsøk på å glatte over det pinlege. Nettopp i Getsemane-scenen får ein eit glimt av ein høgst menneskeleg Jesus som kjempar med si eiga frykt. Markus og Matteus sitt uttrykk "Mi sjel er sorgtyngd til døden" (Mark 14,36; Matt 26,38) er rett nok ikkje med, men bøna om å "ta dette begeret frå meg" (22,42) er der framleis. Versa 43 og 44 finst i mange hand-

skrifter og manglar i omtrent like mange, og det er uråd å seie om dei er opphavlege, om dei har vorte lagde til for å utvide biletet av Jesus, eller om dei har vorte fjerna fordi dei ikkje passar inn eller vitnar om ein for svak Jesus. I alle tilfelle vert dei lesne i våre gudstenester, og her finn ein uttrykka om at Jesus kom *ἐν ἀγωνίᾳ, i dødsangst*, om sveitten som draup som blod og om engelen frå Gud som styrker Jesus. Der ein i antikken kunne sjå teikn til svikt og fiasko i dette, ser me noko me kan kjenne att, noko me kan gripe fatt i, ein cohensk sprekk som ljøset kan trenge gjennom. Og dette ljøset følgjer gjennom heile lidingsforteljinga. Den som er lesen opp på Lukas, veit jo at det er medkjensla som driv Jesus når han lækjer øyra til tempeltenaren (22,51), ser Peter som akkurat har forneakta han (22,61), græt over Jerusalems døtrer (23,28-31), bed om tilgjeving for dei som avrettar han (23,34), og tek med seg røvaren til Paradis (23,43). Midt i all vondskapen finst det ein godleik som ikkje sviktar, også når alle filosofien sine abstrakte ideal brest, og Jesus dør den skamfulle døden på krossen.

SALMAR NEDANFRÅ

I salmeboka finst det fleire salmar som stør seg på dette. I mange av dei eldre salmane i langfredagskapitlet er offerlam-metaforen mest framtreddande, og då vert distansen til den einsame lidande stor. Grundtvig legg i ”Hill deg, Frelser og for-

soner” (N13 173) større vekt på Jesu kjærleik og hans aktive handling på langfredag. Slik sett er det ein salme som verkeleg høver Lukas si vektlegging. I Jakob Sande sin ”Du som låg i natti seine” (N13 138) kjenner den veike trua seg att i Jesu kamp. Det er noko der som minner om den truande sin eigen kamp, og ei kraft som held i den kampen. Derifrå kjem bøna om å få ta imot nåden. Jesus er ”stridsmann frå Getsemane”, ei tolking av bøna i hagen, som høver Lukas særleg godt. Stridsperspektivet er framheva. Bibelselskapet omset ordet *ἀγωνία* i 22,44 som ”dødsangst”, men den andre tydinga til ordet, ”kamp”, spelar nok òg med. Hendinga i Getsemane kan ha vore sett på som eit pedagogisk føredøme for læresveinane, som dei i og for seg ikkje levde opp til. Fokus på dei finn ein i Bjørn Eidsvåg sin ”Kyrie” (N13 144). Den teksten identifiserer seg med læresveinane; dei to fyrste versa uttrykkjer ynsket om å sjølv ha gjort noko meir enn dei greidde; det tredje er vedkjenninga av å vere som dei. Den vedkjenninga møtest av langfredagstekstane sin miskunnsame Jesus som midt i lidinga og nauda vender seg til dei rundt seg med tilgjeving og kjærleik. Akkurat der, i krossen sett nedanfrå, trur eg ei langfredagspreike kan ha sitt utgangspunkt.

PER KRISTIAN SÆTRE
STIPENDIAT, MF
PER.K.SATRE@MF.NO

Tonje og Dag W. Haugeto Stang

TID FOR TO

299,-

Med visdom, erfaring og en solid dose humor leder Tonje og Dag oss gjennom råd og prinsipper for hvordan parforholdet best kan ivaretas og styrkes. Ukentlige lesestykker og samtale spørsmål gjør boken til en sørvisstasjon for par som ønsker å skape en fast rytme på ”vår kveld” i hverdagen, med tid og rom for fruktbare samtaler. Boken kan med fordel gis som gave, og er rikt illustrert av Lars Aurtande.

Tonje og Dag W. Haugeto Stang har holdt samlivskurs i en årrekke og har lang erfaring som foredragsholdere og samtalepartnere.

Boken er et glimrende redskap i parterapi eller en gave til brudeparet.

www.lutherforlag.no

Anne-Margrete Saugstad

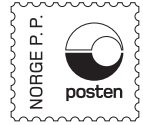
BIBELN FOR HODE OG HJERTE

249,-

I denne boken deler Anne-Margrete Saugstad av sin store kunnskap om Bibelen og de bibelske tekstenes bakgrunn og sammenheng. Her finner du en rekke innfallsvinkler til hele Bibelens skattkammer – fra skapelsesfortellingen til Johannes’ åpenbaring. Som leser vil du få større oversikt og forståelse for hva Guds ord er, og hva det handler om: Hans plan og gjennomføring av sitt verk til menneskehetens beste.

Anne-Margrete Saugstad er en skattet forkynner og har i en årrekke vært lærer i Det gamle- og Det nye testamentet ved Bibelskolen i Staffeldtsgate, senere Høgskolen i Staffeldtsgate.

www.lutherforlag.no

Avsender:
Luthersk Kirketidende
Sinsenveien 25
0572 OSLO

UTKOMMER annenhver uke på Luther Forlag og redigeres av professor Harald Hegstad (ansv.), prost Hege Elisabeth Fagermoen, førstelektor Sjur Isaksen og sokneprest Anne Grete Listrøm. Bokmeldingsansvarlig: Stipendiat Per Kristian Sætre. Redaksjonssekretær: Eyolf Berg.

ALLE HENVENDELSER rettes til:
Luthersk Kirketidende
v/Eyolf Berg
Sinsenveien 25
0572 OSLO
Tlf. 91 17 65 37
E-post: redaksjon.lk@lutherforlag.no

INTERNETT: www.lutherskkirketidende.no
Opplysninger om annonsepriser og utgivelsesplan finnes på nettsidene.

ARTIKLER OG LESERINNLEGG til Luthersk Kirketidende sendes på e-post til ovenstående adresse. Artikler skal normalt ikke overstige 2500 ord. Innlegg skal normalt ikke være mer enn 1200 ord.

ABONNEMENT: Pris kr. 600,- pr. år for Norge. Utlandet kr. 825,- pr. år. Abonnementet inkluderer Tidsskrift for Praktisk Teologi (2 numre pr. år). Kontonummer: 8220.02.93882. Abonnementet løper til det sies opp skriftlig (brev, SMS eller e-post). Gamle og nye numre kan kjøpes i pdf-format fra <https://lutherskkirketidende.buyandread.com>